

AURELIA HANGANU

Biblioteca Științifică Centrală
a AȘM (Chișinău)

**SEMNELE PREDICATIVE
ÎN STRUCTURA SEMANTICĂ
DE BAZĂ A ENUNȚULUI**

Abstract

The paper reveals the main features of the base semantically structure of enounce which contains predicative signs. The initial hypothesis is the verb or the verbal word organizes enounce semantically and syntactically. The fact requires underlining the relations between semantics of the verb and the form of entire enounce. The liaison could be realized by the predicative actant – the semantic actant which have got predicative signification.

Verbul (sau cuvântul cu sens verbal) este cel care organizează propoziția atât din punct de vedere semantic, cât și sintactic. Chiar dacă formal compartimentele sintaxei sunt divizate, iar metoda conținutului și orientării descrierii sintactice se îmbină cu cea formală, enunțurile axate pe diverse structuri, dar având același predicat sunt discutate, tradițional, în compartimente diferite ale gramaticii, independent unul de altul. Mai mult, dacă interpretăm scopul sintaxei semantice ca fiind crearea unei enciclopedii a tipurilor de sens în propoziție, atunci în mod prioritar se cere a stabili raportul dintre semantica verbului și forma întregii propoziții.

Descrierea sistemică a întregului enunț, organizat de un singur predicat, a fost întotdeauna îngreunată de trei circumstanțe:

- 1) sensurile multiple ale verbului (polisemantismul);
- 2) faptul că multe verbe se utilizează atât în propoziția simplă, cât și în frază;
- 3) principiile vagi de delimitare a structurilor sintactice din punct de vedere paradigmatic, derivațional, transformațional etc.

Primul impediment a fost depășit, mai întâi de toate, prin faptul că lexicologii au demonstrat demult că, din cauza structurii semantice complicate, lexemele dintr-un punct de vedere semantic pot intra în corelații, iar din alte puncte de vedere nu (Yarțeva, 1968: 5). Astfel, s-a ajuns la concluzia că particularitățile de asociere a cuvântului trebuie cercetate în parte pentru fiecare sens.

De aceea, de fiecare dată, în cercetările sintactice din ultimele decenii, nu se ia în considerare cuvântul în general, ci doar varianta lexico-semantică specifică, prezentând numai una din semnificațiile cuvântului, raportate la un anumit grup semantic de verbe. Așadar, relația dintre semnificația multiplă a verbului și utilizarea lui în enunțuri cu structuri sintactice diverse nu a fost cercetată sistemic, deși a fost acceptată.

În ceea ce privește existența unei limite bruște între enunțurile simple și cele complexe, aceasta încă demult a provocat dubii în rândul lingviștilor. În concepția lor, enunțurile complexe nedezmembrabile sau evazive pot fi văzute ca niște analogii ale enunțurilor simple, iar părțile enunțului complex – ca elemente dependente ale structurii sintactice unitare (v., de exemplu, Pospelov, 1959; Beloșapkova, 1967).

În gramatica engleză, unii cercetători consideră că ideea de enunț complex, așa cum există în lingvistica modernă, nu are o bază bine definită și se referă doar la acele structuri în care se cuprind unități predicative dependente, dar care nu au echivalente cu părțile enunțului simplu, adică structurile cu aderență relativă (Burlakova, 1975). Unitățile sintactice în care pozițiile dependente au câteva variante structurale, una dintre acestea fiind unitatea predicativă, se referă la enunțul simplu, la fel ca și structurile cu grupuri secundar-predicative în poziție de elemente sintactice (idem: 108-109).

Totuși a fost menționat, în repetate rânduri, faptul că elementele secundare predicative, la fel ca și enunțurile subordonate, au rolul de membru al enunțului (Blindus, 1974: 12), vehiculându-se termenul de „echivalență pozițională a cuvântului” (Zolotova, 1973). Astfel, după cum a observat M. I. Ossovskaja, „raporturile paradigmaticale ale propozițiilor simple și complexe” reprezintă un subiect particular al paradigmaticii în sintaxă, pus în discuție cu mult înainte ca paradigmatica însăși să fie atribuită sintaxei (Ossovskaja, 1977).

În situația sus-menționată, un rol „conciliant” l-a avut conceptul de actant, care definește evenimentul. Acest actant a fost denumit *e v e n i m e n ț i a l* datorită semanticii lui (Semantika i sintaksis, 1981), *p r o p o z i t i v* conform relațiilor lui derivaționale (Șavolina, 1980), *p r e d i c a t i v* grație organizării sale sintactice și semantico-sintactice (Arutiunova, 1971, 1976).

În prezent, așa cum am arătat și cu alte ocazii, prin termenul de „actant predicativ” se subînțelege „actantul semantic cu semnificație de predicat” care se exprimă preponderent prin cuvintele verbalizate (forme verbale impersonale, substantive verbalizate) sau prin propoziții dependente.

Conceptul de construcție cu actant predicativ (CAP) a stimulat evidențierea unității sintactice în care este exclusă opoziția enunțului simplu și a celui complex, și anume, a unei construcții verbale simple, la a cărei bază stă o schemă valențial-actanțială, formată de un verb și valențele sale obligatorii, capabile să se realizeze prin orice mijloc (prin cuvânt, prin sintagme, construcții secundar-predicative, propoziție subordonată) sau să nu se realizeze, dacă în varianta dată a construcției există o interdicție referitor la această valență. Toate CAP sunt construcții verbale simple (Kovaleova, 1981; 1982).

Se pare că o astfel de abordare a avut în vizor perfectarea paradigmei semantico-sintactice a enunțului, intenție ce a întâlnit dificultăți din cauza faptului că cercetătorii sintaxei se bazau inițial pe formă, iar paradigma propoziției (enunțului) simple și a celei complexe era studiată separat.

Cercetarea paradigmei construcției verbale simple trebuia să stabilească:

1) limitele rândului paradigmatic, condiționat de relația cuvânt și propoziție (subordonată);

2) ierarhia construcțiilor verbale simple, legată de determinarea structurii de bază (primară, centrală, canonică).

Soluționarea acestor probleme s-a datorat în mare parte teoriei valenței și a determinat dezvoltarea, lărgirea concepției despre conținutul cuvântului din componența unității sintactice, elaborarea unei abordări sintactice pentru categoriile de timp și de mod, iar identificarea sensurilor și funcțiilor primare, a structurilor secundar-predicative și a formelor impersonale ale verbului, în general, putem spune că a impulsionat elaborarea paradigmaticii enunțului.

Încă în anii '70-'80 ai sec. XX, teoria valenței s-a detașat într-un fel de teoria îmbinării cuvintelor, orientându-se către teoria îmbinării cuvintelor cu determinările atributiv-predicative, cu anume enunțuri subordonate, cu grupurile infinitivale (de exemplu, Stepanova, Helbig, 1978: 147-148) și cu alte îmbinări de cuvinte (de exemplu, Kibardina, 1988: 13).

În același timp, valența de conținut a fost determinată drept capacitate a verbului de a deschide poziții pentru unitățile semantice concrete, indiferent de forma lor (Kovaleova, 1981: 42, 1987). În cadrul concepției valenței ca teorie a îmbinării cuvintelor a fost propusă noțiunea de variantă lexico-valențială a cuvintelor care au o combinatorică lexicală variată – *a trăi în oraș, a trăi mult, a trăi o emoție* etc. (a se vedea și Kibardina, 1988). A rămas însă neelucidată problema interpretării valenței de conținut în cazurile în care în aceeași poziție se întâlnesc unități semantice și sintactice diferite, cum ar fi: *Iubesc copiii / pe cine are coșite / să trăiesc vesel / armonia* etc. Vorba e că o asemenea înșiruire în unele cazuri demonstrează deplasări în semantica verbului (*Ion o iubește pe Maria, / Ion își iubește țara*), în altele însă verbul își păstrează sensul (*Iubesc fetele, razele de lună, liniștea serii și murmurul izvoarelor*).

Este evident că valența de conținut nu este uniformă, fapt ce a fost dedus și din teoria despre valența logică și semantică¹, care, de altfel, mult timp nu și-a găsit aplicare în procesul analizei lingvistice. În realitate, atât valența logică, cât și cea semantică se raportează la semantica semnului, adică la relația sa cu lumea înconjurătoare. Prima valență, pe care o vom numi *lexico-semantice*, rezultă din capacitatea verbului de a fixa în semnificația lui relațiile extralingvistice universale dintre evenimentele realității: „Raporturile logice ale raționamentelor corespund raporturilor semantice în propoziție” (Stepanova, Helbing, 1978: 152). De exemplu, toate verbele de receptare auditivă au valență pentru unitățile care desemnează evenimentul (sunetele), toate verbele vorbirii au valență pentru unitățile care exprimă adresantul vorbirii și vorbirea directă, iar toate verbele acțiunii fizice au o valență pentru unitățile ce denumesc un obiect. Aceste valențe le sunt proprii în virtutea esenței lucrurilor și se păstrează până când nu se schimbă sensul verbului.

Totodată, în text, grație posibilităților extinse ale nominalizării indirecte, după aceste verbe, pentru desemnarea evenimentelor, se pot utiliza și nume obiectuale (*a auzi marea*,

¹ Pentru descrierea explicită a acestora a se vedea M. D. Stepanova și G. Helbing, 1978.

a auzi clopotul), și enunțuri subordonate sau construcții predicativ-secundare (*Au auzit ce le trebuia., I-au adus să mănânce*). Această valență ar putea fi numită lexico-semantică (a se vedea și SSKPA, 1998), pentru a reflecta utilizarea în aceeași poziție, după verb, a cuvintelor aparținând claselor semantice diferite. Termenul însă nu acoperă construcțiile cu formele nominale ale verbului și nici enunțurile subordonate, care, de altfel, sunt comparabile cu cuvintele, dat fiind că ele, ca și cuvintele, sunt unități ale nominalizării, chiar dacă au particularități semantice și sintactice proprii. De aceea, valenței logico-semantică i se poate opune cea n o m i n a t i v - s e m a n t i c ă.

Prima valență este determinată de natura lucrurilor, și anume la aceasta se poate raporta definiția dată mai sus pentru valența de conținut ca fiind capacitatea verbului de a deschide în propoziție poziții pentru unitățile semantice care se acordă cu el, indiferent de forma lor de exprimare. Al doilea tip de valență conținutală reprezintă pentru primul tip o variantă (deci primul tip reprezintă invarianta): astfel, în enunțuri concrete, în texte concrete, sensul evenimential se realizează prin nume de categorii lexicale diferite, prin îmbinări de cuvinte și enunțuri (subordonate). Invarianta în acest caz nu este numai o unitate abstractă a sistemului limbii, dar și un conținut comun, prezent în toate variantele propozițiilor formate cu acest verb (SSKPA, 1998: 11).

Aceasta însă nu înseamnă că verbul are un număr categoric fixat de valențe logico-semantică. De exemplu, verbele memoriei prin esență au valență logico-semantică pentru eveniment, fapt, obiect și propunere/ idee. La întrebarea: *Tu ții minte această nuntă?* se poate răspunde: *Nu, atunci mă aflam într-o delegație.*, răspuns care vorbește despre aceea că interlocutorul ține minte faptul, timpul în care acesta s-a întâmplat, dar nu ține minte însuși evenimentul. Următoarele enunțuri subordonate denumesc, corespunzător, evenimentul, faptul, ideea: *Eu țin minte cum dansam la nuntă/ că noi dansam la nuntă/ că la nuntă se dansează.*¹

O asemenea viziune asupra valenței argumentează necesitatea interpretării evenimentiale a numelor proprii și de obiect în poziții de actanți predicativi. De exemplu: *El a auzit-o pe Maria Tănase = El a auzit cum cânta Maria Tănase, El a auzit clopotul = El a auzit cum bate clopotul.* În toate aceste cazuri numele, fără să-și piardă sensul său concret care se manifestă ca suplinitor al enunțului în contextul glotic respectiv, al cărui predicat este determinat pe baza diferitor presupoziții și semantica enunțului, sunt strâns legate de pragmatică.

De altfel, în majoritatea limbilor există tendința de a utiliza în una și aceeași poziție câteva tipuri diferite de actanți, printre care și actanți predicativi. Situația creează impresia falsă că diferite tipuri de actanți predicativi, utilizându-se în calitate de sinonime ale aceluiași verb principal (VP) sau ale tipurilor diferite de VP, sunt membri cu drepturi egale de același nivel al CAP.

Dacă pornim de la concepția organizării enunțului centrată pe verb, reiese că VP „prezice” sau anticipează semnele semantice ale actanților, iar din compararea acestor

¹ Despre sfera semantică a enunțului a se vedea Arutiunova, 1976.

semne cu gradul lor de realizare în tipuri sintactice diferite de actanți predicativi se poate trage concluzia cu privire la ierarhia actanților predicativi în seria sinonimică: construcțiile cu unii actanți predicativi explică mai bine structura semantică decât construcțiile ce conțin alți actanți.

Evitând pretenția de a stabili legături derivaționale între membrii șirului în enunț, totuși trebuie căutată o formă (modalitate, logică, ordine) în aranjarea acestui șir, formă care nu se află în rezultat (abordare derivațională), ci în centrul lui. Aceasta este o unitate sintactică în care structura semantică primară „întâlnește” forma primară a exprimării sale (construcție primară). O astfel de structură este numită „de bază” (Kovaleova, 1981; 1987; SAIA, 1984).

În lingvistica europeană, această noțiune este legată de bine cunoscutul concept al lui Kurilovich despre formele primare și secundare și sensurile (funcțiile) unităților limbii. Conform acestei concepții, fiecare structură semantică are o formă primară de exprimare, iar fiecare construcție sintactică are structură semantică primară proprie, pentru a cărei exprimare există în limbă.

În lingvistica cognitivă, referitor la cazul în discuție, se vorbește despre unitatea sensului central și a formei centrale (Taylor, 1989). În ultimul timp, a început să se utilizeze termenul de „formă canonică”.

Ideea de „structură de bază” de asemenea a evoluat. La început ea putea fi determinată doar în baza propoziției. În timp, s-a stabilit că structura de bază include neapărat constituentul modal al enunțului, or anume acesta determină nivelul dificultății formale a enunțului: forma lui sintactică se află în legătură directă cu semnificația lexicală a VP. Aceasta înseamnă că ideea despre influența semanticii verbului asupra organizării semantice și sintactice a constituentului propozitiv al enunțului trebuie să fie completată cu cercetarea influenței semanticii VP asupra organizării semantice și sintactice al constituentului modal al enunțului. De aici, se poate afirma că, „cu cât este mai slabă încărcătura semantică a formelor cazuale și cazual-propoziționale ale substantivelor, cu atât este mai strânsă legătura lor cu semantica verbului”, adică, cu atât este mai puternică influența verbelor regente” (SSKAP, 1998: 32). Semantica verbelor vorbirii, de exemplu, nu influențează parametrii temporali ai evenimentului pus în discuție, această încărcătură cade asupra verbului dependent, care are funcția de a reprezenta cumva evenimentul, și asupra actantului predicativ, care, din această cauză, în mai multe situații, obține forma unui enunț subordonat. Din contra, semantica verbelor de dorință presupune semantica temporală a evenimentului dorit, încărcătura asupra verbului dependent este minimă, în mai multe limbi dezvoltându-se forme infinitivale de actant predicativ.

Evidențierea structurilor de bază centrale în sintaxă permite să înțelegem motivarea formelor sintactice în enunț, adică legătura dintre structura semantică primară a enunțului și structura lui sintactică primară. Astfel, s-a explicat faptul de ce în anumite construcții se utilizează unele predicate verbale, iar în alte construcții alte predicate verbale sau substantive verbale. În acest mod, este dezvăluită motivarea în diferite construcții sintactice. A fost determinat și faptul că minimumul structural al enunțului nu poate

fi redus la propoziția simplă, nucleară, or, structurile de bază pot fi atât propoziții simple, cât și complexe, la fel ca și propozițiile complicate de construcțiile secundar-predicative – această posibilitate reiese din însăși axioma că fiecare formă își are semnul său primar, iar fiecare sens – forma sa primară (SSKAP, 1998: 33).

Așadar, structura sintactică este organizată ierarhic, verbul determină circumstanțele atât din punct de vedere semantic, cât și sintactic. Ideea centrării enunțului pe verb, în concepția lingviștilor, este comparabilă cu concluzia lui Vitovski cu privire la predicativitatea vorbirii interne (Grișaeva, 1995: 139).

Studiile de specialitate identifică următoarele criterii de stabilire a structurii de bază: 1. realizarea lexico-sintactică a valențelor conținutale obligatorii ale predicatului; 2. corelarea fiecărui actant semantic cu referentul său propriu; 3. caracterul izomorf al ierarhiei unităților semantice și sintactice; 4. exprimarea structurii semantice în modul cel mai explicit și concis. De exemplu, structura semantică a CAP cu VP care exprimă dorința, percepția, gândirea poate fi reprezentată, în mod generalizat, din perspectiva actanților, după cum urmează: „subiectul” (dorinței, percepției, gândirii), „dorința”, „percepția”, „activitatea de gândire”, „obiectul” (evenimential) (dorinței, percepției, gândirii). Cu aceste VP se formează CAP cu enunț secundar subordonat, cu construcție secundar-predicativă, cu substantiv deverbal. Primele trei criterii exclud din componența structurilor de bază construcțiile pasive și reflexive. Pentru CAP ce conțin VP menționate mai sus, acestea vor fi construcțiile cu enunț secundar subordonat, cu construcții secundar-predicative, cu substantive abstracte și concrete.

Cel de-al patrulea criteriu se axează pe identificarea răspunsului la întrebarea – cu ce predicate evenimentul poate fi descris suficient de explicit de un substantiv abstract în poziția obiectului, deși acest eveniment nu oferă nicio informație cu privire la parametrii temporali, nici cu privire la participanții evenimentului; cu ce predicate, pentru atingerea acestui scop, este necesară construcția secundar-predicativă, în care sunt desemnați participanții evenimentului în mod explicit sau implicit, atunci când parametrii temporali absoluți lipsesc; și, în cele din urmă, cu ce predicate obiectul evenimential trebuie să fie exprimat prin propoziție subordonată, în care este posibilă desemnarea atât a participanților la eveniment, precum și parametrii aspectuali-temporali.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Arutiunova, 1971 – Арутюнова Н. Д. *О номинативном аспекте предложения*. В: Вопросы языкознания. 1971, nr. 6, с. 63-73.
2. Arutiunova, 1976 – Арутюнова Н. Д. *Предложение и его смысл (Логико-семантические проблемы)* Москва: Наука, 1976. 383 с.
3. Beloșapkova, 1967 – Белошапкова В. А. *Сложное предложение в современном русском языке (некоторые вопросы теории)* Москва: Просвещение, 1967. 158 с.

4. Blindus, 1974 – Блиндус Е. С. *Потенциально-предикативные сочетания в английском языке*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 1974. 34 с.
5. Burlakova, 1975 – Бурлакова В. В. *Основы структуры словосочетания в современном английском языке*. Л.: ЛГУ, 1975, 128 с.
6. Grişaeva, 1995 – Гришаева Л. И. *Валентные свойства глагола и когнитивные структуры // Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы*. – Тезисы международной конференции. – М.: МГУ, 1995. – Т.1.
7. Kovaleova, 1981 – Ковалева Л. М. *О первичных и вторичных структурах в синтаксисе*. В: *Лингвистика и методика в высшей школе*.: Сб. науч. тр. М.: МТПИИЯ им. Тореза, 1981, вып. 170, с. 41-51.
8. Ковалева Л. М. *Проблемы структурно-семантического анализа простой глагольной конструкции в современном английском языке*. Иркутск: Изд. Иркутск. Унта, 1987. 221 с.
9. Kibardina, 1988 – Кибардина С. М. *Валентность немецкого глагола*. Дисс. ... докт. филол. наук, Л, 1988, 580 с.
10. Ossovskaja, 1977 – Оссовская М. И. *Актуальные вопросы семантики и синтаксиса: сборник научных трудов*. ЛГПИ, 1977 124 с.
11. Pospelov, 1959 – Поспелов Н. С., *Сложноподчиненное предложение и его структурные типы*. В: *Вопросы языкознания*, 1959, т. 2.
12. SAJa, 1984 – *Современный английский язык (слово и предложения)*. Под ред. Л. М. Ковалевой – Иркутск, 1997. 409 с.
13. Semantika i sintaksis, 1981 – *Семантика и синтаксис конструкций с предикатными актантами*. В: *Типологические методы в синтаксисе разносистемных языков: Материалы всесоюз. Конф.*, 14-16 апр. 1981. Л.: Наука, 1981. 108 с.
14. SSKPA, 1998 – *Синтаксическая семантика конструкций с предикативными актантами*. П. Отв- ред. Ковалёва Л., Иркутск, Изд. ИГЭА, 1998. 287 с.
15. Stepanova, Helbig, 1978 – Степанова М. Д., Хельбиг Г. *Части речи и проблема валентности в современном немецком языке*. М., 1978.
16. Şavolina, 1980 – Шаволина, С. Н. *Семантика предложений с предикатами каузации страха в английском языке // Семантическая интерпретация простого предложения*. – ИГПИ, 1980. – С. 18.
17. Taylor, 1989 – Taylor J. R. *Linguistic categorisation: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon. Press, 1983. XIII. 270 p.
18. Yarteva, 1968 – Ярцева В. Н. *Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языка*. В: *Исследования по общей теории грамматики*. М.: Наука, 1968, с. 5-57.
19. Zolotova, 1973 – Золотова Г. А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. М.: Наука, 1973. 351 с.